

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

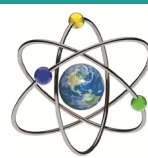

№8
2025

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M AKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

*Elektron nashr. 352 sahifa,
1-avgust, 2025-yil.*

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirli

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F.O. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalar tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F.O. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – doctor of philosophy (PhD) in psychology

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

“Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo‘yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo‘yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta’limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo‘yicha
ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori modeli: tizimli boshqaruv yondashuvi asosida shakllanishi.....	14
Abdullayeva Nafisa Shavkatovna, Maraimova Muxtabar Pulatovna	
O'smirlardagi nevroz holatining psixologik xususiyatlari.....	20
Abduraximov Doniyor Abdusaid o'g'li	
Ta'lim siyosati va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi: xalqaro tajriba va o'zbekistonda amaliyot taqqoslamasi.....	25
Ahadova Mushtariybonu Akmal qizi	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning hozirgi holati va o'ziga xosligi	30
Beknazarova Muxlisa O'tkir qizi	
Ta'lim sifatini oshirishda "Barkamol avlod" bolalar maktablarining zarurati va ahamiyati	33
Eshmuminova Oybarchin Botirovna	
Bolalarda nutq kamchiliklari: etiologiya, rivojlanish dinamikasi va erta aralashuv	39
Isayeva Mushtariy Alisher qizi	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kitobxonlikka o'rgatish usullari	44
Maydonova Saboxat Sadulloyevna	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik vositasida badiiy adabiyot namunalari qiziqishni shakllantirishning o'ziga xos jihatlari.....	48
Mingbayeva Barno Ubaydullayevna	
Pedagogical Characteristics in Enhancing Speaking Skills of Esp Learners in English Language Classes Through Digital Technologies	52
Pardayeva Zulaykho Yusubjonovna	
Nutq buzishlarida uchraydigan idrok jarayonining o'ziga xos xususiyatlari	55
Ruziyeva Guzal Shuxrat qizi	
"Biologik savodxonlik" tushunchasi zamonaviy ta'lim paradigmasi kontekstida	59
Umaraliyeva Mamura Tashxodjayevna	
O'qituvchi faoliyatida kasbiy madaniyatning o'rni	65
Umarova Feruzabonu Bobir qizi	
Gamifikatsiyalangan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining 11–12 yoshli o'quvchilarda emotsional barqarorlikka amaliy ta'siri.....	68
Tojiyev Baxriddin Baxtiyorovich	
O'quvchi yoshlarni milliy qadriyatlar va an'analarga hurmat ruhida tarbiyalashning nazariy asoslari	72
Isokov Ravshanbek Ulug'bek o'g'li	
Media va axborot savodxonligi 21-asr pedagoglarning asosiy kompetensiyasi sifatida.....	76
Boypolvonov Barot Djonqobulovich	
Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining leksik kompetensiyasini takomillashtirishning lingvistik va lingvometodik talqini.....	81
Ismoilova Zarnigor Raximjon qizi	
O'quvchi yoshlarni milliy qadriyatlar va an'analarga hurmat ruhida tarbiyalashning nazariy asoslari	86
Isokov Ravshanbek Ulug'bek o'g'li	
Pedagogik faoliyatda stress namoyon bo'lishiga ijtimoiy omillarning ta'siri	90
Jumanova Ug'loy Sodiqjonovna	
Oliy ta'lim muassasalarida nomutaxassislik yo'nalishlarida ingliz tilini o'qitishni takomillashtirish.....	96
Koshayeva Sansabila Kamiljanovna	
Ijtimoiy-ekologik madaniyatni rivojlantirishda xalqaro tajribalar va ta'lim jarayonining o'rni.....	100
Mamajonova Fotimaxon O'ktamovna	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ kompetentligini rivojlantirishning ahamiyati	105
Murodova Madina Karim qizi	
Elektrotexnika va elektronika fanini o'qitishning zamonaviy metodlari	108
Ortiqov Mironshoh Sodiqovich	

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini takomillashtirishda Blended learning texnologiyasini O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga tatbiq etish.....	110
Pakirdinova Sharofat Abdumutaljonovna	
O'zbekistonda ta'lim sohasi bo'yicha strategik dasturlarni ishlab chiqish istiqbollari.....	115
Quronboyeva Mavluda Bahodirovna	
Xalqaro baholash dasturlari va neyropedagogika	120
Sidiqova Yulduz Sobirovna	
6-sinf o'quvchilarida matn bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi	123
Xamroyeva Dilnoza Jahongir qizi	
Talabalarda pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati	128
Yusupov Ulug'bek Kadirovich	
Adabiy ta'lim jarayonida o'quvchi ma'naviy kamolotini ta'minlashda motivatsiya uyg'otish texnologiyalarini takomillashtirish	132
F. Zaynabuddinov	
Развитие поликультурной компетентности студентов в образовательной среде вуза	135
Киреева Эльвина Фларитовна	
Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda pedagogik xususiyatlar	140
Sanayev Gayrat Shermuxamedovich	
Maktabgacha yoshdagi bolalar muloqot madaniyatini tarbiyalashning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish	144
Boybo'riyeva Saodat O'ralovna	
Kattalar ta'limi texnologiyasi: muammolar, yondashuvlar va rivojlanish yo'nalishlari	148
Davletova A.	
Yangi O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslari	152
G'aniyeva Gulrux Tavakkaljon qizi	
Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish	156
Madmarova Gulchexra Qodirovna	
O'lkashunoslik materiallarining oliy ta'lim jarayonida tarbiyaviy salohiyatini ochib berish	160
Mamajonov Mo'minjon	
Muhandislik grafikasi darslarida o'quv faoliyatining shaxsga yo'naltirilgan innovatsion modeli	165
Mamasidikova Gulnora Muhammad qizi	
Sun'iy intellektga asoslangan ta'limiy resurslarning pedagogik imkoniyatlari.....	169
Muhiddinov Muhiddin Nuriddin o'g'li	
Ijod maktablari o'quvchilarining badiiy-ijodiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning ahamiyati.....	173
Nurmatova Shohistaxon Muhammadjonovna	
Voleybolchi qizlarni tayyorlashning differensial vositalaridan foydalanish zarurligini, ularning o'yin amplusini hisobga olgan holda aniqlash usullari	178
Odilova Feruzaxon Valijon qizi	
PIRLS baholash tizimini qo'llash vositasida mustaqil o'qishga o'rgatishda IMEN texnologiyalaridan foydalanish.....	184
Olimjonova O'g'ilxon Abdurasul qizi	
Yoshlar o'rtasida internet qaramligi va ijtimoiy izolyatsiya zamonaviy Maugli sindromining klinik ko'rinishlari	188
Polvanov Rasulbek Baxtiyarovich	
Boshlang'ich maktabda o'zbek tili darslarida differensial ta'limdan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari	192
Rasulova Nozigul Abdivahid qizi	
Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini takomillashtirish	196
Sharfova Nilufar Ilhom qizi	
Xalqaro baholash dasturlari asosida ta'lim samaradorligini oshirishning pedagogik shart-sharoitlari (PIRLS misolida).....	200
Tuxtasinova Munira Ibragimovna	
Fransuz tili darslarida tabiatshunoslik atamalarini boshlang'ich sinflarda shakllantirish va o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari.....	204
Umarova Madinabonu Bahodir qizi	

O'smir psixologik salomatligini barqarorlashtirishda art-terapiyadan foydalanishning imkoniyatlari	208
<i>Yusupxodjayeva Umida Baxodir qizi</i>	
Nofillologlarni (filolog bo'lmaganlarni) kasbiy aloqa madaniyatiga o'rgatish maqsadida zamonaviy ingliz tilining lingvometodik tahlili.....	214
<i>Zarina Itolmasova</i>	
Forsayt va qaror qabul qilishni bog'lovchi kognitiv komponentlar.....	219
<i>Hasanova Sumanbar Hamroqulovna</i>	
Разработка и внедрение виртуальных лабораторных работ по биохимии для студентов фармацевтических факультетов.....	222
<i>Мамадалиева Зарина</i>	
Abduqodir Shakuriyning ta'lim va tarbiya haqidagi umumiy qarash va g'oyalari: chuqur tahlil	226
<i>Ashurova Dilrabo Isroil qizi</i>	
Bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish tizimi ..	230
<i>Jakbarova Zarifaxon Solijon qizi</i>	
Badiiy-estetik qobiliyat tuzilmasi va uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar	233
<i>G. S. Kaxarova</i>	
Umumta'lim maktablarida informatika o'qitish asosida ta'limni raqamlashtirishning metodologik asoslari...	236
<i>Mamajanov Rakhmatilla Yakubjanovich</i>	
Shaxsda ma'naviy intellektni rivojlanishiga qadriyatlar yo'nalganligining ta'siri.....	240
<i>Mirxoliqova Charos Xabibullayevna</i>	
O'qituvchilarning sun'iy intellekt bo'yicha kompetentligini rivojlantirishda metodik yondashuv	244
<i>Najmetdinova Nargiza Sayfetdinovna</i>	
Ismlarning ma'noliligi va ularni o'qitishda lingvopedagogik yondashuvlar	252
<i>Sanakulov Zayniddin Ibodullayevich</i>	
Fitnes-aerobika mashqlaridan foydalangan holda sog'lomlashtirish mashg'ulotlari uslubiyati.....	258
<i>Shaxriddinova Laylo Nurxonovna</i>	
Raqamli ta'lim texnologiyalarining didaktik va "learning analytics"ning nazariy asoslari	262
<i>Sulaymanov Zulqaynar Rajabali o'g'li</i>	
Esse yozishni o'rgatishda zamonaviy metodlar.....	268
<i>Xamroyeva Dilnoza Jahongir qizi</i>	
Iqtisodiy matnlar tarjimasini o'rgatishda raqamli simulyatsiya va virtual reallik (VR) texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari.....	272
<i>Xujanazarova Nozima Omonjonovna</i>	
Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ilmiy metodologik asoslari	275
<i>Axmedov Nodir Sadir o'g'li</i>	
Talaba-yoshlarda qo'shiq ijrochilik san'atini shakllantirishning zamonaviy pedagogik xususiyatlari: ta'lim islohotlari kontekstida yondashuv.....	279
<i>Begisbay Temirbayev</i>	
Xorijiy davlatlarda biologiya o'qituvchilarini tayyorlash tajribasi va uni O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari.....	283
<i>Hayitov Abdirasul Eshdavlatovich</i>	
Texnika oliy ta'lim muassasalari talabalariga umumiy fizika kursini o'qitishda virtual laboratoriyalarning ahamiyati.....	286
<i>Abdurakibov Akmal Abdugaparovich</i>	
Ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarining gapirish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda yangi – "instruksional texnologiya" va sun'iy intellektga tayanib o'qitish metodologiyasi.....	290
<i>Abrorxo'ja Muminxo'jayev Muksumxodjayevich</i>	
Jaloliddin Rumiy fikrlarining hozirgi yoshlarga ta'siri	296
<i>Allayarov Doniyor Islom o'g'li</i>	
Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.....	298
<i>Aygul Aralbayevna Urazimbetova</i>	
Sud psixologik ekspertizasida travmatik tajriba (PTSD) fonida emotsional reaksiya va ko'rsatma sifati o'rtasidagi bog'liqlik.....	301
<i>Dehqonboyev Shohjahon Oybek o'g'li</i>	
Boshlang'ich ta'limda 4 "K" kompetensiyalarini rivojlantirishdagi muhim dolzarbliklar	307
<i>Idiyeva Gulchehra Izomovna</i>	

Bikaryer oilalarda gender rollar integratsiyasi jarayonidagi psixologik omillar.....	311
Ishboboyeva Gulbarchin Rustam qizi	
Talabalar mustaqil ta'limini tashkil etishda sun'iy intellekt texnologiyalarida foydalanish muammolari va yechimlari.....	315
Karshiyeva Dilnoza Utkirjonovna	
Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning metakognitiv ko'nikmalarini shakllantirishda reflektiv yondashuv	319
Laylo Baxtiyor qizi Axmedova	
1939-1945-yillarda O'zbekiston hududida qishloq xo'jaligidagi paxtachilik va oziq-ovqat muammolari	323
Mutallibjonov Boburmirzo Muzaffarovich	
Oliy ta'lim muassasalari talabalarining tajriba oxiri jismoniy tayyorgarligi darajasi dinamikasi	328
Samadov Sardor Sodiqovich	
O'zbekiston umumta'lim maktablarida mazmun va til integratsiyalashgan o'qitish (CLIL) yondashuvining pedagogik va amaliy imkoniyatlari.....	335
Tursunaliyeva Muattar Alisher qizi	
O'rta maktab 11-sinf o'quvchilarining lug'at boyligini oshirishda turli metodlarning o'rni	340
Xamzayeva Ruxshona Abdusamadovna	
Umumta'lim maktablardagi ingliz tili o'quv darsliklari tahlili	344
Xiloldinova Zulayho	
Ingliz klassik adabiyoti orqali talabalar ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishning innovatsion yondashuvlari.....	348
Ziyotov Farruh Saodilla o'g'li	

SUD PSIXOLOGIK EKSPERTIZASIDA TRAVMATIK TAJRIBA (PTSD) FONIDA EMOTSIONAL REAKSIYA VA KO'RSATMA SIFATI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Dehqonboyev Shohjahon Oybek o'g'li

Buxoro davlat universiteti psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada, sud psixologik ekspertizasida travmatik tajriba (PTSD) holatida guvoh yoki jabrlanuvchining emotsional reaksiyalari va bergan ko'rsatmasi sifati o'rtasidagi murakkab bog'liqlik ilmiy jihatdan o'rganilgan. Asosiy e'tibor shaxsning ruhiy holati, emotsional fon va xotira uzilishlarining ko'rsatmaga qanday ta'sir ko'rsatishiga qaratiladi. Psixologik ekspertiza jarayonida ushbu omillarni chuqur tahlil qilish sud adolati va inson huquqlarini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etishi aniqlangan.

Kalit so'zlar: sud psixologiyasi, travmatik tajriba, PTSD, emotsional reaksiya, ko'rsatma sifati, psixologik ekspertiza, xotira, stress, ruhiy holat.

Abstract: This article scientifically examines the complex relationship between the emotional reactions of witnesses or victims experiencing traumatic stress (PTSD) and the quality of their testimony in forensic psychological examinations. The main focus is on how an individual's mental state, emotional background, and memory disruptions affect their testimony. It has been determined that a thorough analysis of these factors during psychological examination plays a crucial role in ensuring judicial justice and protecting human rights.

Key words: forensic psychology, traumatic experience, PTSD, emotional reaction, quality of testimony, psychological examination, memory, stress, mental state.

Аннотация: В данной статье научно исследована сложная взаимосвязь между эмоциональными реакциями свидетеля или потерпевшего и качеством их показаний в случае травматического опыта (ПТСР) при судебно-психологической экспертизе. Основное внимание уделяется тому, как психическое состояние человека, эмоциональный фон и нарушения памяти влияют на показания. В ходе психологической экспертизы было установлено, что глубокий анализ этих факторов играет важную роль в обеспечении правосудия и прав человека.

Ключевые слова: судебная психология, травматический опыт, ПТСР, эмоциональная реакция, качество показаний, психологическая экспертиза, память, стресс, психическое состояние.

KIRISH

Psixologik travmalar inson ongiga kuchli ta'sir ko'rsatib, uning hissiy holatini, xotira jarayonlarini va xulq-atvorini izdan chiqaradi. Bunday holatlar ayniqsa sud tizimida ishtirok etuvchi guvohlar yoki jabrlanuvchilarning ko'rsatmalarida sezilarli darajada aks etadi. Travma boshdan kechirgan shaxslar voqea tafsilotlarini eslashda qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning ko'rsatmalariga ishonchlilik darajasiga ta'sir ko'rsatadi. Sud psixologik ekspertizasi doirasida PTSD (travmadan keyingi stress buzilishi) bilan bog'liq holatlarni o'rganish aynan shu nuqtai nazardan muhim hisoblanadi. Bu holatda ekspert shaxsning emotsional reaksiya darajasini ham, ko'rsatmalarining aniqligi va izchilligini ham chuqur tahlil qilishi lozim bo'ladi. O'z navbatida, emotsional zo'r-qishlar guvohning eslash qobiliyatini buzishi yoki noto'g'ri xotira shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, bunday holatlarni baholashda faqat tashqi ko'rinishga emas, balki ichki psixologik mexanizmlarga ham e'tibor qaratish zarur. Travmatik tajriba asosida yuzaga kelgan PTSD holatlari ko'pincha uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi. Bu esa sud jarayonlarida o'ziga xos murakkabliklarni keltirib chiqaradi va ekspertizaga yangicha yondashuvni talab etadi. Mavzuning dolzarbligi aynan shu real holatlarda o'z aksini topadi.

PTSD buzilishining o'ziga xos xususiyati shundaki, u vaqt o'tishi bilan o'z-o'zidan yo'qolib ketmaydi, balki inson ruhiyatiga doimiy ta'sir etib boradi. Bu holat ayniqsa sud ekspertizasi jarayonida shaxsning voqeani qanday idrok qilganini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'plab holatlarda guvoh yoki jabrlanuvchi o'z boshidan kechirgan voqeani to'liq anglab yetmasligi yoki undan qochishga harakat qilishi mumkin. Bunday holat-

larda xotira jarayonlari buziladi, voqeaning muhim jihatlari chalkash bo'lishi ehtimoli ortadi. Shu boisdan, travma fonida berilgan ko'rsatmalarni baholashda oddiy mantiqiy yondashuv yetarli bo'lmaydi. Psixologik ekspert har bir so'z va emotsional reaksiyani tahlil qilish orqali ichki psixik holatni aniqlashi lozim. Bunda mimika, tana harakati, ovoz ohangi kabi noverbal belgilar ham alohida ahamiyat kasb etadi. PTSD holatidagi emotsional reaksiya va xotira o'rtasidagi murakkab bog'liqlik, sudda ko'rsatma berishning qanchalik nozik va mo'rt jarayon ekanligini namoyon etadi. Shu sababli ekspertiza nafaqat faktologik, balki chuqur psixologik yondashuvni ham o'z ichiga olishi kerak. Bu esa psixologlar oldiga yanada mas'uliyatli va murakkab vazifalarni qo'yadi.

Travmatik tajribalar nafaqat jismoniy, balki ruhiy darajada ham salbiy oqibatlariga olib keladi. Bu holatda inson miyasida real voqea tafsilotlari o'rniga noto'g'ri yoki buzilgan tasavvurlar shakllanishi mumkin. Psixologik ekspertiza jarayonida bunday noto'g'ri xotiralarni aniqlash va ularni haqqoniy faktlardan ajratib olish juda muhimdir. Ayniqsa, travmadan keyingi davrda shaxsning o'z xatti-harakatlarini yoki boshqalarining harakatlari noto'g'ri idrok qilishi holatlari ko'p uchraydi. Bunda guvoh o'z fikrlarini noaniq yoki umumiy tarzda bayon qilishi mumkin, bu esa ekspertizani murakkablashtiradi. Shu bilan birga, bunday emotsional holatlarda yasalgan ko'rsatmalar o'zgartirilgan yoki ixtiyorsiz tarzda noto'g'ri bo'lishi mumkin. Sud tizimi esa ishonchli va asosli dalillarga tayangan holda qaror chiqaradi, shu sababli ekspertiza ishonchlilik mezonlariga qat'iy rioya qilishi kerak. Emotsional beqarorlik ko'rsatmaning obyektivligiga shubha tug'diradi, lekin bu har doim yolg'on guvohlik degani emas. Shuning uchun PTSD fonida olingan ko'rsatmalarni baholashda maxsus psixodiagnostik uslublar qo'llanishi talab etiladi. Bu uslublar orqali insonning ichki kechinmalari, hissiy barqarorligi va xotira aniqligi chuqur o'rganiladi.

Emotsional reaksiya inson ruhiyatining tabiiy ifodasidir, biroq ekstremal sharoitlarda bu reaksiya noto'g'ri baholanishi mumkin. Sud jarayonlarida guvohning haddan tashqari hissiyotga berilishi uning aysizligini yoki haqiqatni yashirishga urinayotganini anglatmasligi kerak. Ayniqsa PTSD bilan og'rigan shaxslar uchun bu holat odatiy bo'lib, ularning ko'rsatmalari o'z-o'zidan noaniqlik bilan to'lishi mumkin. Psixologik ekspertlar bu holatni chuqur o'rganmasdan turib, ko'rsatmani ishonchsiz deb baholashadi, bu esa adolatli qaror chiqarishga to'sqinlik qiladi. Ko'rsatma sifati insonning ruhiy holatiga bevosita bog'liq bo'lib, bu bog'liqlikni inkor etib bo'lmaydi. Shu sababli har bir guvoh yoki jabrlanuvchi o'zining psixologik fonidan kelib chiqib alohida yondashuvni talab etadi. PTSD sharoitida ko'rsatma berish shaxs uchun ikkinchi bor travmani boshdan kechirishga teng bo'lishi mumkin. Bunday holatlarda nozik, e'tiborli va ilmiy asoslangan yondashuv talab etiladi. Emotsional reaksiya va ko'rsatma sifati o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashda shunchaki yuzaki ko'zatuv emas, balki tajribali psixologik ekspertizaga ehtiyoj bor. Bu esa mavzuning amaliy ahamiyatini yanada oshiradi.

Yuqorida keltirilgan fikrlar shuni ko'rsatadiki, travmatik tajriba va emotsional reaksiya inson ko'rsatmalarining sifati va ishonchliligini belgilovchi muhim omillardandir. Bu masala hozirgi kunda nafaqat psixologlar, balki huquqshunoslar, tergovchilar va sud organlari uchun ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Sud psixologik ekspertizasi jarayonida shaxsning ruhiy holatini chuqur tahlil qilish, ko'rsatma berishdagi murakkabliklarni aniqlashga yordam beradi. Ayniqsa PTSD bilan bog'liq holatlarda ekspertlar ko'proq klinik va empirik bilimlarga tayangan holda harakat qilishlari zarur. Shaxsning bergan ko'rsatmasi faqat tashqi omillar emas, balki ichki psixik bosim, stress va xotira buzilishlari ta'sirida shakllanadi. Bunday sharoitda ekspert ko'rsatmaning mohiyatini chuqur tahlil qilishi, uni boshqa faktlar bilan solishtirishi kerak. Shu orqali faqat faktlarni emas, balki shaxsning holatini baholash mumkin bo'ladi. Mazkur mavzu bugungi kunda inson huquqlari, adolatli sudlov va psixologik barqarorlik masalalarida katta ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli bu mavzuni chuqur o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan zaruratdir. Bu tadqiqot shunga oid muhim jihatlarni yoritib, sud tizimida adolatning qaror topishiga o'z hissasini qo'shadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Travmadan keyingi stress buzilishi yuzasidan ilk ilmiy yondashuvlar G'arb psixologiyasi doirasida shakllanib, bu borada Jeyms Breslau kabi tadqiqotchilar asosiy o'rinni egallagan. Ular PTSDning asosan og'ir ruhiy silkinishlar, avtohalokatlar, zo'ravonlik va urushga oid voqealardan so'ng yuzaga kelishini ilmiy asoslagan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday holatlarda inson xotirasi buziladi, emotsional muvozanat izdan chiqadi va bu ko'rsatma berish sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Sud psixologik ekspertizasi jarayonida bu omillar psixolog tomonidan tahlil qilinmasa, ko'rsatmalar ishonchsiz yoki noto'g'ri deb baholanishi mumkin. Judith Herman o'zining travma va tiklanish haqidagi asarlarida shaxsning og'riqli xotiralarini bostirish yoki qayta idrok etish mexanizmlarini chuqur ochib bergan. Unga ko'ra, PTSD bilan og'rigan insonlar o'z boshidan kechirgan voqeani to'g'ri yodga olmaydi, balki buzilgan yoki emotsional reaktiv tarzda aks ettiradi. Bu holat, ayniqsa, sud tergovlarida aniq, obyektiv ko'rsatmalarni talab qiladigan vaziyatlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun psixologik ekspertiza nafaqat xotira aniqligi, balki shaxsning ruhiy barqarorligi darajasini ham hisobga olishi kerak. Zamonaviy psixologiya bu boradagi yondashuvlarni kengaytirib, ko'rsatmalar va emotsional fon o'rtasidagi bog'liqlikni izchil o'rganmoqda.

Elizabeth Loftus tomonidan olib borilgan xotira manipulyatsiyasi bo'yicha eksperimentlar ko'rsatdiki, inson xotirasi o'ta moslashuvchan va tashqi ta'sirlarga ochiqdir. Loftus shuni aniqladiki, travmadan so'ng inson boshidan kechirgan voqealarni buzib, haqiqatdan uzoqlashtirilgan tarzda eslay boshlaydi. Ayniqsa, guvohlik berish holatlarida, tergovchilar tomonidan berilgan savollar xotirani ixtiyorsiz ravishda o'zgartirishi mumkin. Bu holatda inson o'zini ishonitirish orqali yolg'on deb hisoblamaydigan, biroq asossiz fikrlarni bayon etadi. Shunday qilib, PTSD fonida bo'lgan guvohlarning ko'rsatmalarini baholashda, xotira mustahkamligi bilan birga, ularning travmadan keyingi holatiga ham alohida e'tibor qaratish kerak. Loftusning tadqiqotlari yirik jinoyat ishlari bo'yicha ko'plab holatlarni qayta ko'rib chiqishga sabab bo'lgan. U o'z tadqiqotlarida xotiraning izchil emasligi va emosional zo'riqish fonida noto'g'ri shakllanishi holatlarini ilmiy asoslagan. Shu asosda ko'plab sud ekspertizalarida travma bilan bog'liq ko'rsatmalarni tahlil qilish uchun psixologlar ishtiroki majburiy tus oldi. Demak, ekspertiza faqat faktlarni emas, balki inson psixikasi ichki dinamikasini ham baholovchi jarayonga aylangan.

Janet Shibley Hyde va boshqa olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar emosional ifoda va jinsiy farqlar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, bu holatlar ham sud psixologiyasida muhim o'rin tutadi. Hyde ayollarda travmadan keyingi emosional reaksiya erkaklarga nisbatan kuchliroq bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi, bu esa ularning ko'rsatmalarida ko'proq emosional belgilar aks etishini anglatadi. Sud psixologik ekspertizasi bu farqlarni inobatga olmagan taqdirda, ayollarning ko'rsatmalari haddan tashqari hissiy deb noto'g'ri baholanishi mumkin. Travmatik tajribalar jins va yoshga qarab turlicha psixik javoblar uyg'otadi, bu holat esa ko'rsatma sifatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Shu nuqtai nazardan, Hyde va uning ilmiy maktabi vakillari har bir holatga individual yondashuv zarurligini ta'kidlaganlar. Psixologik ekspert ko'rsatmani faqat mantiqiy jihatdan emas, balki shaxsning psixologik profiliga mos holda tahlil qilishi lozim. Aynan mana shu yondashuv orqali ko'rsatmalarning ishonchlilik darajasi ancha aniqlik bilan baholanadi. Ko'rsatmadagi emosional reaksiya shaxsning yolg'on gapirayotganini emas, balki o'z ruhiy holatini ifodalayotganini ko'rsatishi mumkin. Shu bois ekspertizalar psixologik mexanizmlarni chuqur tushunishga asoslanishi kerak. Bu esa sudlarda adolatli qarorlar qabul qilinishini ta'minlaydi.

Daniel Goleman o'zining emosional intellekt haqidagi ishlari orqali insonlarning his-tuyg'ulari va aqliy faoliyati o'rtasidagi murakkab aloqalarni ochib bergan. Uning nazariyasiga ko'ra, kuchli emosional stress insonning analitik fikrlash qobiliyatini susaytiradi. Bu holat ayniqsa guvohlik berish jarayonida sezilarli bo'ladi, chunki inson o'z fikrini izchil va lo'nda bayon eta olmay qoladi. Sud ekspertlari ko'pincha bunday holatlarni yolg'on yoki chalkash ko'rsatma sifatida baholaydi, bu esa haqiqatga zid bo'lishi mumkin. Golemanning izlanishlari shuni ko'rsatadiki, yuqori emosional yuklama holatlarida inson asab tizimi haddan tashqari og'ir ishlaydi. Bunday paytda eslash, tafakkur qilish va tahlil qilish qobiliyati pasayadi, natijada guvoh aniq va to'g'ri fikrlarni yetkazishda qiynaladi. Goleman emosional ongni rivojlantirish orqali bunday holatlarga qarshi kurashish mumkinligini taklif etgan. Shu bois sud ekspertizasi jarayonida shaxsning emosional reaktivligini baholovchi psixodiagnostik testlardan foydalanish foydalidir. Bu testlar orqali ko'rsatmadagi hissiy noturg'unlik va psixik stress darajasi aniqlanadi. Bunday yondashuv nafaqat ilmiy asosli, balki amaliy jihatdan ham samarali hisoblanadi. Goleman nazariyasi bu sohadagi ko'plab psixologik baholash metodlariga zamin yaratdi.

Amerikalik psixiatr Bessel van der Kolk o'zining klinik kuzatuvlari orqali travma tanada saqlanib qolishini va bu holat inson xotirasiga ta'sir etishini aniqlagan. U travmani nafaqat ruhiy, balki jismoniy darajadagi o'zgarish sifatida talqin qiladi. Uning tadqiqotlarida tanadagi mushaklar va asab tizimi travmani yodda saqlovchi asosiy vositalardan biri sifatida ko'rsatilgan. Bu holat, ayniqsa sud jarayonlarida travmatik holatga duch kelgan shaxsning tana tili, noverbal ifodalari orqali aniqlanishi mumkin. Van der Kolk, shuningdek, PTSD bilan og'rigan bemorlar voqealarni to'liq eslay olmasligini, balki parcha-parcha tarzda idrok etishini qayd etgan. Bu esa ko'rsatmalardagi noaniqliklar, uzilishlar va emosional portlashlarni tushunishga yordam beradi. Travma shaxsning hozirgi holatiga ta'sir etgani sababli, ekspertlar bunday ko'rsatmalarga alohida yondashuv bilan qarashlari lozim. Bu nazariya asosida, sud ekspertizasi vaqtida tana tilini tahlil qilish, ovoz ohangi va mimikani o'rganish ham kerak bo'ladi. Van der Kolkning ishlari sud psixologiyasi sohasida travmani kompleks baholash zarurligini yana bir bor isbotladi. Shu sababli bunday ekspertizalarda faqat so'zga emas, balki shaxsning butun psixofiziologik holatiga e'tibor qaratilishi kerak.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Yevropalik psixologlar, jumladan, Ulrich Neisser va Fredrick Bartlett tomonidan ilgari surilgan xotira rekonstruksiyasi nazariyasi ham sud ekspertizasida muhim o'ringa ega. Bu nazariyaga ko'ra, inson xotirasi passiv saqlovchi tizim emas, balki har safar qayta shakllanadigan dinamik jarayondir. Ya'ni guvoh har safar voqeani eslashga uringanida, u xotirani real holatdan ko'ra, hozirgi emosional fon va shaxsiy tajribalarga asoslangan tarzda qayta tiklaydi. Shu sababli travmadan keyingi shaxsning bergan ko'rsatmasi vaqt o'tishi bilan o'zgarib borishi mumkin. Neisser va Bartlettning nazariyalari, ayniqsa, uzoq vaqt o'tganidan keyin berilgan ko'rsatmalarni baholashda muhim ahamiyatga ega. Bunday holatlarda xotira ishonchlilikini aniqlash faqat faktologik

emas, balki psixologik mezonlarga ham tayanishni talab qiladi. Shuning uchun ekspertiza jarayonida xotira rekonstruksiya nazariyasidan foydalanish, ko'rsatmadagi farqlarning sabablari va mexanizmlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu nazariyalar asosida psixologlar ko'rsatmadagi tafovutlarni inkor qilmay, balki ularning zamirida yotgan psixik holatni aniqlashga harakat qilishadi. Shunday yondashuv sud psixologik ekspertizasini yanada chuqurlashtiradi va adolatli baholashga zamin yaratadi. Neisser va Bartlettning yondashuvi xotira barqaror emasligini tushunishga ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sud psixologik ekspertizasida ko'rsatma sifati va emotsional reaksiya o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur muhokama qilish, avvalo shaxsning ruhiy holatini ob'ektiv baholash zarurati bilan boshlanadi. PTSD holatida inson travmani qayta boshdan kechirayotgandek bo'ladi va bu uning psixik barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Guvoh yoki jabrlanuvchi ko'rsatma berish vaqtida o'zini tutib turolmasligi, yig'lashi, o'z fikrini tushuntira olmasligi yoki sukut saqlashi mumkin. Bunday hollarda yuzaga keladigan hissiy reaksiyalar ko'pincha noto'g'ri talqin qilinib, u yolg'on ko'rsatma deb baholanadi. Aslida esa bu holat shaxsning travmatik tajriba tufayli noturg'un psixik fonida yuzaga kelmoqda. Ko'rsatmadagi noaniqliklar yoki parcha-parcha fikrlar xotiraning buzilishi natijasidir, bu esa odatiy bir hol sifatida ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan. Psixologlar bunday vaziyatda ko'rsatmani rad etish o'rniga, uning zamiridagi ruhiy mexanizmlarni tahlil qilishi lozim. Ko'pincha inson voqeani anglash va ifodalash jarayonida o'zini muhofaza qilish instinkti bilan harakat qiladi. Natijada, u og'riqli tafsilotlarni yashirishi yoki ularni yumshoqroq shaklda ifodalashga harakat qilishi mumkin. Shunday hollarda ekspertlar real xotira va himoya mexanizmlari o'rtasidagi farqni aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

PTSD fonida berilgan ko'rsatmalarni baholashda yuzaga keladigan asosiy muammolardan biri bu voqeaning sub'ektiv idrok etilishi va bu idrokning doimiy ravishda o'zgaruvchanligidir. Har bir inson voqeani o'z psixologik holati, tajribasi va hissiyotlariga qarab eslaydi, bu esa sud psixologiyasida xotira ob'ektivligini murakkablashtiradi. Ba'zida guvoh voqeani xuddi hozir sodir bo'layotgandek his qiladi, bu esa uning hissiy holatini kuchaytiradi. Ayrim hollarda esa, inson voqeani butunlay unutgan yoki boshqacha tarzda qayta tiklagan bo'ladi. Bu holatlar Loftus va Bartlett kabi olimlarning nazariyalari orqali asoslanadi, ularning tadqiqotlari guvoh xotirasining shakllanishi qayta-qayta rekonstruksiya qilinadigan jarayon ekanligini ko'rsatgan. Shuning uchun bunday holatlarda ko'rsatmani aniqlik va an'analarga asoslangan baholash yetarli emas. Sud ekspertisasi shaxsning emotsional fonini, stress darajasini va psixik himoya mexanizmlarini hisobga olgan holda yakuniy xulosa chiqarishi kerak. Aks holda, voqeani boshdan kechirgan inson yolg'onchi deb noto'g'ri baholanishi mumkin. Bu esa nafaqat huquqiy adolatga, balki insonning psixologik holatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bu mavzuda faqat tashqi ko'rinishga emas, balki psixik jarayonlarning tahliliga tayanuvchi ekspertiza talab etiladi.

Emotsional reaksiya darajasi va ko'rsatmadagi aniqlik ko'p hollarda bir-biriga zid bo'lishi mumkin, ya'ni kuchli hissiyot ko'pincha izchil izoh bermaslik bilan bog'liq bo'ladi. Goleman va van der Kolkning ilmiy ishlari shuni ko'rsatadiki, travma shaxsning miyasini faollashtirib, analitik fikrlashdan ko'ra emotsional reaktivlikni kuchaytiradi. Bu esa guvohning ko'rsatmasi emotsiyaga boy bo'lishiga, lekin faktlarda uzilishlar bo'lishiga olib keladi. Shu o'rinda muhim savol paydo bo'ladi: ko'rsatmadagi emotsionallik uni ishonchsiz qiladimi? Ilmiy jihatdan bu savolga ijobiy javob berilmaydi, chunki ko'plab tadqiqotlar ko'rsatadiki, kuchli emotsiyalar shunchaki voqeani chuqur boshdan kechirish belgisi bo'lishi mumkin. Psixologik ekspertlar bunday holatlarda emotsional belgilarga asoslangan tahlil uslublarini qo'llashlari kerak. Masalan, tana tili, yuz ifodasi, ovoz titrashi va boshqa noverbal signallar yordamida shaxsning ruhiy ahvoli aniqlanishi mumkin. Bu metodlar hozirgi kunda zamonaviy ekspertizalarning ajralmas qismiga aylangan. Natijada, ko'rsatmaning faqat matnli tarkibini emas, balki u qanday psixik holatda berilganini baholash orqali ko'proq aniqlik va adolatga erishish mumkin. Shunday yondashuv bilan sud jarayonlarida insoniy omil inobatga olinadi.

Travma sharoitida xotira buzilishi va emotsional reaktivlik shaxsning ijtimoiy muhit bilan aloqasini ham murakkablashtiradi, bu esa uning guvoh sifatidagi roli va ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Sud jarayonlarida bu holat tergovchilar yoki sudyalalar tomonidan noto'g'ri talqin qilinib, shaxsning ruhiy holati yetarli darajada baholanmasligi xavfini tug'diradi. Ayrim holatlarda esa guvohning ortiqcha emotsionalligi yoki bo'shashgan holati uni ataylab noto'g'ri ko'rsatma berayotgan deb baholanishi mumkin. Biroq psixologik ekspertiza doirasida travmadan keyingi psixik buzilishlarni inobatga olgan holda bunday xulosalar qayta ko'rib chiqilishi lozim. Ko'rsatmadagi chalkashliklar yoki tafsilotlarning to'liq bo'lmasligi shunchaki PTSD fonida yuzaga kelgan kognitiv uzilishlar bo'lishi ehtimoli katta. Psixolog bu uzilishlarning mexanizmini, davomiyligini va ularning shaxs fikriga ta'sir darajasini aniqlab bera oladi. Ekspertiza jarayonida ushbu uzilishlar doirasida shaxsni yolg'onchi yoki manipulyator sifatida emas, balki ruhiy zarba olgan inson sifatida ko'rish kerak bo'ladi. Bu esa adolatli yondashuvga asos bo'lib xizmat qiladi. Demak, travmatik tajriba fonida yuzaga kelgan ko'rsatmalarni to'liq inkor etish emas, balki ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish zaruriyati tug'iladi.

Oxir-oqibat, sud psixologik ekspertizasida PTSD fonida berilgan ko'rsatmalarning sifati shaxsning emotsional va psixik holatiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir. Bu bog'liqlikni e'tiborsiz qoldirish suddagi muhim dalilni noto'g'ri baholashga olib keladi. Ayniqsa, jabrlanuvchi yoki guvoh o'z boshidan kechirgan hodisani to'liq anglab yetolmayotgan, emotsional og'irlik ostida qolayotgan bo'lsa, uning so'zlari yuzaki tahlil qilinmasligi kerak. Har bir insonning travmaga javobi individual bo'lib, bu javob uning psixologik portretiga mos tarzda o'zgaradi. Shuning uchun ekspertiza har bir holatga mos yondashuvni talab qiladi. Shaxsning bergan ko'rsatmasi undagi emotsional yuklama, travmaning chuqurligi va xotira uzilishlari bilan birgalikda tahlil qilinsa, ancha to'liq manzara yuzaga chiqadi. Bu esa sud qarorlarini yanada adolatli, insonparvar va ilmiy asoslangan qilishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, emotsional reaksiya – bu yolg'onning belgisi emas, balki psixik og'irlik natijasidir. Sud ekspertisasi esa bu holatni aniqlab, to'g'ri yo'naltirishga mas'ul bo'lgan muhim mexanizmdir. Shu sababli ushbu bog'liqlikni chuqur tahlil qilish zamonaviy ekspertlar faoliyatining ajralmas qismiga aylanishi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sud psixologik ekspertizasida travmatik tajriba va emotsional reaksiya o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur o'rganish ko'rsatma sifatini to'g'ri baholashga imkon beradi. Shaxs travma tufayli emotsional noturg'unlik holatida bo'lganida, u bergan ma'lumotlarni yuzaki tahlil qilish xatolarga olib kelishi mumkin. Bu holatda ko'rsatmadagi noaniqliklar yolg'on emas, balki psixik jarayonlarning in'ikosidir. Shu sababli ekspertiza jarayonida ruhiy tahlil metodlari va diagnostik vositalardan keng foydalanish lozim. Travma insonga chuqur psixologik iz qoldirgani sababli, uning xotira, fikrlash va eslab qolish qobiliyatlari sezilarli darajada o'zgaradi. Bunday holatni faqat ko'zga ko'rinadigan tashqi belgilar bilan emas, balki ilmiy asoslangan psixik yondashuvlar orqali baholash mumkin. Shaxsning ruhiy holati, travmani boshdan kechirish bosqichlari va u bilan bog'liq stress ko'rsatma sifati bilan bevosita bog'liq. Ekspertiza jarayonida bu omillarni e'tibordan chetda qoldirish, huquqiy xatolarga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois psixologik ekspertning vazifasi faqat faktlarni to'plash emas, balki ularning psixik ildizlarini aniqlashdir. Bu esa adolatli qaror qabul qilishning poydevoridir.

PTSD holatida bo'lgan shaxslarning guvohlik berishdagi qiyinchiliklari ularning xatti-harakatida emas, balki boshdan kechirgan ruhiy zarbada mujassamdir. Travmadan keyin xotira noaniqlashadi, voqealar ketma-ketligi buziladi, tafsilotlar xiralashadi va bu holat guvohlik sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Ayrim hollarda guvoh yoki jabrlanuvchi voqeani ongli ravishda unutmaydi, balki bu eslash jarayonida yuzaga kelgan psixik blokirovka natijasidir. Bunday holatlarda emotsional ifodalar kuchayadi, tana tili o'zgaradi, lekin bu holat noto'g'ri baholanmasligi kerak. Ekspertiza aynan shunday holatlarda shaxsning hissiy reaktivligini tahlil qilib, uning ruhiy fonini to'g'ri aniqlashi zarur. Bu esa travma ta'sirida bo'lgan guvohlikni inkor qilish emas, balki uni to'g'ri kontekstda baholashga yordam beradi. Emotsional holat va faktlarning mos kelmasligi, guvohlik noto'g'ri degani emas, balki u hali ruhiy barqarorlik darajasiga yetmagan shaxsdan kelayotgan signal bo'lishi mumkin. Shu sababli, ekspertlar bu signalni eshitish, uni tahlil qilish va qonuniy mezonlar asosida baholashga mas'uldir. Har bir ko'rsatma ortida insonning shaxsiy tajribasi, psixologik og'rig'i va omon qolish instinkti yotgan bo'lishi mumkin. Shunday yondashuvlar sudlarda inson huquqlari va psixologik holatini inobatga olgan holda adolatni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Travmatik tajribalarni baholashda, shaxsning voqealarga bo'lgan individual munosabatini tushunish juda muhimdir. Har bir insonning travmaga bo'lgan javobi turlicha bo'lib, bu uning ko'rsatmasiga ham o'z aksini topadi. Kimdir chuqur hissiy portlashlar bilan hodisani tasvirlab berishi mumkin, boshqasi esa butunlay sukut saqlashi ehtimoldan holi emas. Bunday farqlarni noto'g'ri talqin qilish, sud tizimi uchun katta xatolarga olib keladi. Shu bois psixologik ekspertizalar individual yondashuvga asoslangan bo'lishi kerak. Travma darajasi, shaxsning ruhiy holati va u bergan ko'rsatmaning sifatini muvofiqlashtirish ekspertning asosiy vazifasidir. Bu bog'liqlikni tushunmagan mutaxassislar ko'pincha ko'rsatmalardagi tafovutlarni noto'g'ri izohlaydi. Natijada esa aybsiz inson jazolanib qolishi yoki aybdor jazodan qutulib ketishi mumkin. Shu sababli, travmatik fondagi ko'rsatmalarni faqat huquqiy jihatdan emas, balki chuqur psixologik tahlil asosida baholash lozim. Bu yondashuv faqatgina adolat uchun emas, balki insoniylik mezonlarini saqlab qolish uchun ham muhimdir.

Sud-psixologik ekspertizasi amaliy qiymati uning ko'rsatmalarni chuqur va har tomonlama tahlil qilish imkoniyatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, shaxsning travmadan so'ng berayotgan har bir ko'rsatmasi voqeani qayta boshdan kechirish holatiga o'xshash bo'lganligi sababli, bu tahlil yanada mas'uliyatli bo'lishi kerak. PTSD bilan og'rikan shaxs ko'pincha voqeani muayyan tafsilotlar bilan eslay olmaydi, bu esa uni yolg'onchi sifatida noto'g'ri baholash xavfini tug'diradi. Psixolog bu o'rinda eslashdagi uzilishlarning sababi nima ekanini, xotira va emotsional fon o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlab berishi kerak bo'ladi. Ko'rsatmadagi uzilishlar, emotsional notekislik va hissiy to'qnashuvlar ruhiy og'riq natijasidir. Bunday holatlarda ekspert xolislikni saqlab, shaxsni ruhiy jihatdan baholashi, uni himoya qiluvchi psixik mexanizmlarni aniqlashi va huquqiy qarorlarga asos bo'ladigan xulosalarni chiqarishi lozim. Ekspertizaning asosiy maqsadi – nafaqat faktlarni aniqlash, balki ularni shaxsning

psixologik holati bilan bog'liq holda talqin qilishdir. Bu yondashuv zamonaviy psixologik yondashuvlarga mos keladi va xalqaro standartlarga javob beradi. Shuning uchun bunday ekspertizalarning sifatli o'tkazilishi adolatli sud tizimining ajralmas qismidir. U inson ruhiyati bilan qonun o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydi.

Yakuniy xulosaga ko'ra, sud psixologik ekspertizasida travma va ko'rsatma o'rtasidagi bog'liqlikni e'tiborsiz qoldirish, inson huquqlari buzilishiga olib kelishi mumkin. Har bir ko'rsatma, ayniqsa travma fonida berilgan bo'lsa, u shaxsning psixik holatining mahsuli ekanini anglash kerak. Bu ko'rsatmalarda emotsional reaktivlikning kuchliligi, noaniqliklar, uzilishlar – bularning barchasi yolg'on emas, balki ruhiy bosim va stress natijasidir. Ekspertlar ushbu murakkabliklarni baholashda nafaqat ilmiy yondashuvlarga, balki insoniy tushuncha va empatiyaga ham asoslanishlari lozim. Sud tizimi uchun bu yondashuv nafaqat adolatli qaror, balki ijtimoiy ishonchni mustahkamlovchi vosita hisoblanadi. Travmadan keyingi shaxslarning guvohliklari ularga ruhiy yordam ko'rsatgan holda olinishi va baholanishi maqsadga muvofiqdir. Ko'rsatmadagi har bir hissiy reaksiya – bu ichki ruhiy kurashning ifodasi bo'lishi mumkin. Bu esa ekspertlar va sud tizimi tomonidan chuqur tahlil qilinmas ekan, haqiqat yuzaga chiqmasligi ehtimolini kuchaytiradi. Shu bois travma bilan bog'liq ekspertizalarni chuqur va ilmiy asosda olib borish hozirgi kunda muhim ijtimoiy va huquqiy zaruratga aylangan. Bu esa kelajakdagi psixologik va sud tizimining islohotlariga asos bo'lib xizmat qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Van der Kolk B. A. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New York: Viking Press. 2014. – P. 34-41.
2. Loftus E. F. (2005). Eyewitness Testimony. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Neisser U. Memory Observed: Remembering in Natural Contexts. San Francisco: W.H. Freeman. 2002. – 66 p.
4. Bartlett F. C. Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology. Cambridge: Cambridge University Press. 2006. – 70 p.
5. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York: Bantam Books. 2008. – 88 p.
6. Brewin C. R. (2003). Posttraumatic Stress Disorder: Malady or Myth? New Haven: Yale University Press.
7. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.). Washington, DC: APA.
8. Gudjonsson G. H. (2003). The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook. Chichester: Wiley.
9. Yarmuhamedova N. Sh. (2020). Sud psixologik ekspertizasi asoslari. Toshkent: TDYU nashriyoti.
10. Karimova Z. T. (2018). Stress holatlari va ularning psixologik bahosi. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. №8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.